

Danilo RADOJEVIĆ

POVODOM PRVE KNJIGE ISTORIJE CRNE GORE*

Napisati dio istorije jednoga naroda, i to najnepoznatijeg perioda njegovoga života i razvoja, od razuđenih plemena do formiranja države, tj. prikazati proces stvaranja onih materijalnih, ekonomskih, duhovnih, pravnih i kulturnih sadržaja koji čine kohezionu silu za formiranje naroda iz plemena; prikazati proces prožimanja sa zatečenim stanovništvom koje je imalo za sobom dugi period državnog života, razvijenu kulturu, pismenost, građevinarstvo, umjetnosti, tj. podjelu rada, ekonomsku diferenciranost i pravne oblike, razvijeniju religiju, - to zahtijeva mnogo više od poznavanja činjenica: potrebna je izvanredna sposobnost da se iz poznatoga materijala izvuku precizni zaključci, uspostavi logičan red odnosa, da bi se jače osvijetlila prošlost. Drukčije rečeno, zaokružiti sliku o životu Slovena-Dukljana, od njihovog dolaska na područje današnje Crne Gore do kraja XII vijeka, pretpostavlja postojanje istorijskih izvora, ali i umješnost u dosljednoj primjeni odgovarajućeg naučnog postupka.

Prva od osam knjiga *Istorije Crne Gore* (Redakcija za istoriju Crne Gore, Titograd 1967), neosporno je značajno djelo, kao prvi pokušaj sinteze najstarijeg perioda crnogorske istorije. Zato ona i ima veliki kulturno-istorijski značaj. Ali naša namjera ovoga puta nije da govorimo o kvalitetima, tj. o vrijednosti knjige, nego da damo nekoliko kritičkih primjedaba koje neće umanjiti značaj ovoga djela. One, eventualno, mogu samo da budu od koristi.

Period koji obuhvata prvi tom *Istorije Crne Gore* posebno je važan jer je do sada u istorijskoj nauci stavljan u sjenku kasnijeg stosedamdesetogodišnjeg nemanjičkog feudalnog despotstva nad Dukljom.

Izuzimajući glavu prvu (*Geomorfološki razvitak Crne Gore*, od Zarije Bešića), možemo se zapitati da li je svuda postignuta sugestivna slika života u Duklji; da li se jasno vidi sva složenost prožimanja naroda na tlu današnje Crne Gore, da li se vide ekonomski odnosi, kulturni uticaji, odumiranje paganske religije i prihvatanje hrišćanstva? Ponekad se stiče utisak da je slika fragmentarna, postoje praznine i nepotpunosti. Ima više praznina koje su posljedica neispitanih izvora, nalaza (autori oko dvadeset puta to ističu), što odražava trenutni nivo nauke i ukazuje na potrebe daljeg upornog istraživačkog rada.

* Rad je prvobitno objavljen u časopisu *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1968, str. 510–514.

U poglavljima (*Crna Gora u praistorijsko doba*, *Crna Gora u osvit pisane istorije* i *Crna Gora u doba Rimskog Carstva - do osnivanja provincije Prevalis*) koje su napisali Draga i Milutin Garašanin, zanimljivo je da autori stalno upoređuju nalaze na području Duklje sa nalazima u sadašnjoj Srbiji, a vrlo rijetko sa nalazima u zapadnim južnoslavenskim krajevima. Tako, recimo, nije ni pomenut nalaz u Krapini.

Može se opaziti i nedosljednost u postupku pri izvođenju zaključaka etimološkim putem, pa, na primjer, za ime grada Perasta kažu da je izvedeno od imena ilirskog plemena Piruste (što je vrlo vjerovatno), a ne dovode u vezu naziv starog grada Pirlitora sa imenom toga plemena, iako se nalazi u središnjem dijelu teritorije na kojoj su živjeli pripadnici plemena Piruste.

Jovan Kovačević, autor najznačajnijeg dijela ove istorije, poduhvatio se jednog posla koji je trebalo da uradi ekipa stručnjaka. Zato su i partije o kulturi, pismenosti, religiji, građevinarstvu - sumarni prikazi, bez potrebne šire analize, iz koje bi proisticali čvršći zaključci. On ponekad ističe isuviše rezervisanosti prema podacima koje daje Pop Dukljanin; na primjer, Kovačević kaže da je "teško vjerovati Barskom rodoslovu da su se u nekih dvadesetak godina smijenile četiri generacije vladara" (str. 381); nije potrebno navoditi primjere iz istorije koji jasno pokazuju da je to vrlo moguće. Isto tako, saopštavanje nekih činjenica, ako izostanu zaključci, djeluje kao hronologija. Kovačević, recimo, saopštava da je episkop Grgur "morao da bježi iz Bara pred Nemanjom i da se skloni u Zadar" (str. 403), a morao je autor nešto reći čitaocu zašto je episkop Grgur pobjegao, i kakve su posljedice nastale po razvoj hrišćanstva u Crnoj Gori poslije dolaska Nemanje, iako će o tome, sigurno, morati biti riječi u drugom tomu *Istorije*.

Poneka protivurječnost smeta; tako Kovačević izvodi zaključak, na osnovu nekih nalaza, da je bilo "dosta veliko bogatstvo onih koji su mogli da ovakve proizvode dobavljaju", a nekoliko redova dalje konstatuje, na osnovu veličine i broja crkava, da "bogatstvo travunijsko-zahumske vlastele nije bilo veliko", tj. one iste vlastele o kojoj je bila riječ u prijethodnoj rečenici. Da nije, možda, u pitanju bogatstvo samo rijetkih pojedinaca - vlastelina, ili gustina naseljenosti (pa su zato i crkve rijetke), ili obim širenja hrišćanstva među stanovništvom, itd. Uopšte, partija o pokrštanju Dukljana nema kontinuiteta, nije data ubjedljiva slika primanja hrišćanstva, praznina postoji od VII do druge polovine IX vijeka. A pojednostavljeno i olako se, uopšte, u nauci govori o pokrštanju. I danas je u Crnoj Gori živ mit o caru Dukljanu (osim deseteračkih pjesama), koji izvanredno odražava, mitološkim jezikom, borbu paganstva i hrišćanstva u staroj Duklji, jer, borba između kultova nije ni jednostavna ni kratkotrajna. Naročito je to bilo dugotrajno u prva dva vijeka života Slovena-Dukljanana na tlu Duklje, u kome vremenskom rasponu traje

proces izdvajanja vlasteoskog sloja i formiranja države iz razuđenih plemena. A taj vlasteoski sloj prvi je primio pismenost na latinskom jeziku od roman-skog stanovništva, prvi je osjetio moć crkvene organizacije, kao sredstva za nametanje vlasti plemenima. Tu su se interesi vlastele svih plemena poklopili.

Posebno valja istaći da u dijelu *Istorije*, koji obuhvata period od doseljavanja Slovena do kraja XII vijeka, nedostaje vrlo važna partija: o ranijem imenu Crnogoraca. To nije formalno već suštinsko pitanje jer nerazjašnjeni problemi mogu izazivati zbunjenost i davati mogućnost raznim nacionalističkim pretenzijama. Neupućeni čitalac može, čak, postaviti pitanje - koga naroda je to *Istorija*.

Pošto Konstantin Porfirogenit u svom djelu (*De administrando imperio*) ne pominje da su se u Duklju doselili Srbi, Kovačević odmah ističe pretpostavku: "Kako se glava 35. nalazi između 33. i 36. (u kojima se govori o Zahumlju, Travuniji sa Konavlima i Paganiji za koje se oblasti kaže da su ih naselili Srbi), moglo bi se pretpostaviti da je Konstantin Porfirogenit, da bi izbjegao ponavljanje, ovu konstataciju za Duklju ispustio, ali bi to bilo domišljanje koje ne prelazi vrijednost pretpostavke" (298. strana). Iako sâm pisac veli da bi to, drukčiji pristup, bilo "domišljanje koje ne prelazi vrijednost pretpostavke", on na idućoj strani "normalno" govori o Srbima u Duklji.

Ta slavenska plemena koja su dolazila iz Polablja (to je bio proces), tokom VII vijeka, na područje današnje Crne Gore - bila su na stupnju varvarstva jer nijesu bila stvorila "vještačku sredinu kao zbir društvenih odnosa koji proističu iz oblika i podjele rada".² Za slavenska plemena koja su se naselila u Duklji postepeno je preovladalo opšte ime *Slaveni*, pa se tako i pominju u stranim izvorima (*Michael rex Sclavorum*, *Bodina regis Sclavonim*, itd). Kasniji domaći izvor - hronika Popa Dukljanina (*Sclavorum regnum*), koja predstavlja izraz svijesti Dukljana, odnosno slavenskih plemena u Duklji o samima sebi, nastao je kada su ta plemena u Duklji dva i po vijeka već bila u državnoj organizaciji, kada su Dukljani već bili odnijeli pobjedu nad Bizantin-cima i dobili priznanje svoga suvereniteta od Rima, tj. kada je već bio davno završen proces prerastanja iz plemenske organizacije u državnu. Taj naziv - *Slaveni* - bio je očuvan do nedavno u tradiciji Crnogorskog primorja, kao i naziv *slavenski jezik*, jer je u tim krajevima kulturni kontinuitet održan. Osim toga postoje mnogi pomeni u poveljama i djelima nekih pisaca (Konstantin Filozof, *Skazanje o pismenima*, i dr).

Slavenska plemena koja su došla u Duklju, osim imena *Slaveni* (*Sclavi*), dobijaju i ime *Dukljani*, a od XI vijeka javlja se naporedo i ime *Zećani* (po imenu oblasti Zeta - Zenta). Uporedo sa imenom *Zećani* - pojavljuje se i ime *Crnogorci*, koje kasnije, najzad, sasvim preovlađuje.

² A. Labriola, *O istorijskom materijalizmu*, Beograd 1958, str. 34.

Ime *Srbi* se naročito uplijeće od prve polovine XIX vijeka, jer je spajano sa pravoslavljem. Tome je naročito doprinio period oslobodilačkih pokreta, kada se crkva javljala (zbog nerazvijenosti drugih duhovnih institucija) i kao idejna snaga, izvanredno koristeći činjenicu što su osvajači bili druge vjere - muhamedanske. Docnije su tome širenju obilatno doprinijeli romantičarski pisci i propagatori. Za Crnogorce je to ime (*Srbi*) imalo uglavnom značenje vjerske pripadnosti, označavalo je pripadnost pravoslavlju, kao idejnom obliku okupljanja južnoslavenskih naroda. U doba ilirskog pokreta propagirane su ideje da su svi Južni Slaveni jedan narod, dok je mlada srpska buržoazija nastojala da srpsko ime proširi na ostale južnoslavenske narode, čije pretenzije jasno izražava Vuk Karadžić u članku *Srbi, svi i svuda*.

U periodu rodovsko-plemenskog društva, prirodno, nije postojala svijest o narodnosti, pa tada ne postoji ni jedan južnoslavenski ni slavenski narod. Prema tome, na pretke Crnogoraca, kao i ostalih južnoslavenskih naroda (tj. slavenska plemena i zatečeno i kasnije doseljavano neslavensko življe), ne mogu se natrag prenositi docnije nastali sadržaji koji su obuhvaćeni određenim pojmovima.

Strani izvori ponekad pominju, sve do XIX vijeka, i naziv *Grci* za pravoslavne, pa i za Crnogorce, zbog "grčke" vjere, tj. pravoslavlja.

Tako se i ime *Hrvat*, sa uskog područja između Nina i Cetine, širi prema Kupi od početka XV vijeka, usljed bježanja pred Turcima, na dijelove nekadašnjeg Slovinja; ime *Hrvat* - prenosi se i na ostala slavenska plemena, da bi "svoj sadašnji opseg i značenje dobilo za hrvatskog narodnog preporoda u XIX vijeku".³ Za slavenska plemena koja su pod različitim imenima naselila teritoriju od ohridske kotline do ušća Vardara, tek u doba buđenja i "konačnog uobličavanja svijesti makedonske" (XIX v.) - preovlađuje ime *Makedonci*, po imenu oblasti antičke Makedonije u kojoj su živjela ta plemena.⁴ Slovenci su se zvali Slovenima sve do XVIII vijeka. Srbi se u srednjem vijeku često nazivaju, naročito na strani, *Rasciani*, *Rassci*, a ime *Srbi* širilo se sa proširivanjem granica feudalne Raške, a naročito od obnavljanja Pečke patrijaršije (1557) jer je crkva htjela da objedini sve pravoslavne, identifikujući pravoslavlje sa imenom *Srbi*.

Znači, ako ne polazimo od romantičarskih pretpostavka o životu i odnosima raznorodnih slavenskih plemena koja su došla na Balkan i imala različita imena, od kojih su neka i danas poznata (jermenski geograf Mojsej Horenski bilježi oko 679. godine, baš u vrijeme kad su ta plemena i dolazila, da ih je bilo 25), onda nećemo živjeti u maglama terminoloških odrednica romantičarske historiografije.

³ *Encikl. Jugosl.*, IV, 37.

⁴ *Encikl. Jugosl.*, V, 600.